

Gdańsk, 24.08.2023 r.

Prof. dr hab. Jacek Tebinka
Instytut Politologii, Uniwersytet Gdański,
ul. Jana Bażyńskiego 4
80-309 Gdańsk

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr. Antoniny Pawłowskiej pt. „Narodziny nowego dominium. Traktat brytyjsko-irlandzki z 1921 r.” przygotowanej pod kierunkiem naukowym dr hab. Dariusza Jeziornego, prof. UŁ, Łódź 2023, stron 325

Antonina Pawłowska w swojej pracy doktorskiej pt. „Narodziny nowego dominium. Traktat brytyjsko-irlandzki z 1921 r.” podjęła próbę zbadania genezy, analizy przebiegu negocjacji i procesu ratyfikacji układu, który formalnie ukonstytuował powstanie nowego państwa w Europie w postaci Irlandii, kończąc zarazem władanie Londynu nad większością obszaru wyspy. Traktat zwany w Irlandii The Treaty był układem skomplikowanym i w gruncie rzeczy nierównoprawnym, nie dając formalnie Irlandii pełnej niepodległości, ale poprzez status dominium, otwierający drogę do niej. Traktat jest istotną częścią historii obu państw Wielkiej Brytanii i Irlandii, tym bardziej że ta druga wyspa jest nadal podzielona w wyniku pozostawiania Irlandii Północnej w unii z Wielką Brytanią. Waga tematu, którym zajęła się Doktorantka nie podlega dyskusji. Co ciekawe kwestia traktatu brytyjsko-irlandzkiego z 1921 r., kończącego wojnę o niepodległość Irlandii, choć obecna w literaturze naukowej szczególnie anglosaskiej i irlandzkiej, nie doczekała się wielu monografii. Dopiero w stulecie podpisania układu ukazały się dwie publikacje książkowe w Wielkiej Brytanii i Irlandii. Pierwsza niewielka autorstwa Columa Kenny’ego,

pt. *Midnight in London: The Anglo-Irish Treaty Crisis 1921* (Eastwood Books, 2021) a druga znacznie obszerniejsza Mícheála Ó Fathartaigha i Liama Weeksa pt. *Birth of a State. The Anglo-Irish Treaty* (Newbridge 2021). Obie pozycje nie zostały wykorzystane przez Autorkę, ale biorąc pod uwagę datę ich ukazania w stosunku do ukończenia recenzowanego doktoratu jest to zrozumiałe.

Problem jaki podjęła Antonina Pawłowska zasługuje na zbadanie i przygotowanie rozprawy doktorskiej, niezależnie od dotychczasowych ustaleń w historiografii. Nie budzi też wątpliwości samo sformułowanie tytułu i określenie problemów badawczych. Analizowana przez nią kwestia genezy zawarcia traktatu brytyjsko-irlandzkiego, przebiegu negocjacji i jego skutków to istotny problem badawczy, właściwie wybrany jako temat doktoratu. Autorka zresztą wykracza poza zagadnienie samego Traktatu, pokazując znacznie szerszy kontekst wydarzeń z dziejów relacji brytyjsko-irlandzkich w latach 1918-1922, a więc w okresie kluczowym dla tworzenia nowego ładu po I wojnie światowej w Europie. Sumując podjęła ona ważny naukowo problem badawczy w dziedzinie historii stosunków międzynarodowych oraz dziejów Wielkiej Brytanii i Irlandii.

Antonina Pawłowska posiada już pewne doświadczenie w studiach nad historią Irlandii i relacji brytyjsko-irlandzkich w pierwszych dwóch dekadach XX wieku. Opublikowała, co należy podkreślić, kilka artykułów naukowych w Polsce dotyczących tego obszaru badań historycznych. Publikacje te są zbieżne z problematyką poruszoną w recenzowanej rozprawie doktorskiej

Recenzowana praca doktorska liczy 325 stron, a właściwie o jedną o mniej, ponieważ strona 193 jest pusta. Zaletą rozprawy jest niewątpliwie zwięzłość. Autorka unika podawania nadmiaru szczegółów, co niestety zdarza się w pracach doktorskich. W przypadku wydania rozprawy jako książki można nawet poszerzyć ją o różne wątki szczególnie o bogatszą charakterystykę najważniejszych postaci i nieco dłuższe wątki biograficzne.

Tytuł rozprawy „Narodziny nowego dominium. Traktat brytyjsko-irlandzki z 1921 r.” wskazuje, że Antonina Pawłowska skupia się na wydarzeniach roku 1921, ale w rzeczywistości cezury rozprawy są szersze, sięgając na początku powstania wielkanocnego w 1916 r. i kończąc na wybuchu wojny domowej w Irlandii w czerwcu 1922 r. Takie ujęcie materiału umożliwia właściwą analizę i ocenę Traktatu na tle najważniejszych wydarzeń

w relacjach brytyjsko-irlandzkich w tym kluczowym okresie dla Europy i Imperium Brytyjskiego, a także walczącej o niepodległość Irlandii.

Praca doktorska Antoniny Pawłowskiej liczy sześć rozdziałów w układzie chronologicznym. Taka konstrukcja rozprawy jest właściwa dla zbadania podjętego przez nią problemu badawczego. We wszystkich rozdziałach wyróżniono podrozdziały co niewątpliwie ułatwia lekturę tekstu. W każdym rozdziale znajduje się na początku wprowadzenie, a na końcu podsumowanie. Jest to praktyka rzadziej spotykana w pracach doktorskich z dziedziny historii, ale jeśli Autorka uznała ją za zasadną i pomocną w podaniu szczegółowych pytań badawczych oraz odpowiedzi na nie, to trudno ją w tym przypadku podważać.

Pod względem metodologicznym rozprawa jest poprawna. Spełnia wymogi badań historycznych. Istotnym narzędziem dla Antoniny Pawłowskiej jest analiza dokumentów archiwalnych i metoda porównawcza. Znajdziemy też w pracy elementy analizy prawniczej oraz analizy procesu decyzyjnego, co jest właściwe, biorąc pod uwagę temat pracy.

Rozprawa doktorska Antoniny Pawłowskiej oparta jest przede wszystkim, na kwerendzie w zasobach archiwalnych oraz analizie stenogramów obrad parlamentów brytyjskiego i irlandzkiego. Najważniejsze materiały źródłowe Autorka znalazła w The National Archives w Kew w zespołach urzędu premiera, Home Office i kolekcji jednego z brytyjskich ministrów, a następnie przywódców ulsterskich unionistów St Johna Brodricka. W tym pierwszym zespole czyli Cabinet Office wykorzystowała ona m.in. najważniejsze teczki dotyczące negocjacji brytyjsko-irlandzkich. Uzupełnieniem tych akt były wyniki kwerendy w kolekcji premiera Wielkiej Brytanii Davida Lloyd George'a znajdującej się w bibliotece Izby Lordów. Lloyd George jako szef gabinetu odgrywał wiodącą rolę w negocjacjach pokojowych z Irlandczykami.

Znaczna część stenogramów posiedzeń parlamentów, wydawnictw dokumentów dyplomatycznych i akt prawnych dotyczących tematu recenzowanej rozprawy doktorskiej jest dzisiaj dostępna online, co widać w jej bibliografii. W tej kategorii źródeł, jeśli chodzi o przebieg negocjacji w sprawie zawarcia Traktatu, to obok brytyjskich dokumentów, Antonina Pawłowska wykorzystowała przede wszystkim wydawnictwo Documents on Irish Foreign Policy zawierające dokumenty strony irlandzkiej. Natomiast debaty parlamentarne w Izbie Gmin i Dáil Éireann prześledziła w oparciu o

publikowane stenogramy obrad znajdujące się dzisiaj także na stronach internetowych.

Autorka szczególnie na potrzeby rozdziału, w którym analizowała reakcje społeczeństw w Wielkiej Brytanii i Irlandii sięgnęła do sporej liczby tytułów prasowych ukazujących się w obu państwach. Przewagę mają gazety angielskie, ale wynika to z wielkości tamtejszego rynku czytelniczego. Uwzględniono jednak w odpowiednim wymiarze prasę irlandzką, a także ulsterską i szkocką.

W bibliografii rozprawy doktorskiej Antoniny Pawłowskiej znajdziemy stosunkowo niewiele źródeł pamiętnikarskich, ale uwzględniła ona najważniejsze pozycje. Z poważniejszych źródeł brak jedynie dzienników Thomasa Jonesa zastępcy sekretarza brytyjskiego gabinetu m.in. w okresie premierostwa Lloyd George'a pt. *Whitehall Diaries. Volume III: Ireland, 1918-1925 – Thomas Jones, ed. by Keith Middlemas* (Oxford: Oxford University Press, 1969). Dodajmy, że Autorka pamięta o roli tego bliskiego współpracownika Lloyd George' i jego postać jest obecna w recenzowanej rozprawie.

Literatura naukowa uwzględniona w bibliografii pracy doktorskiej Antoniny Pawłowskiej składa się z najważniejszych publikacji naukowych przede wszystkim w języku angielskim i w mniejszym stopniu w języku polskim dotyczących analizowanego problemu. Pomimo sugestii uzupełnień zawartych poniżej w recenzji, należy wskazać, że Autorka wykazała się dobrą orientacją w literaturze przedmiotu dotyczącej traktatu brytyjsko-irlandzkiego z 1921 r.

W bibliografii znajduje się biografia Churchilla pióra Martina Gilberta, ale lepiej byłoby sięgnąć po jej szczegółową wielotomową wersję tego autora, a szczególnie po tom czwarty pt. *Winston S. Churchill, Volume 4: World in Torment, 1916-1922* (London 1975) i towarzyszące mu trzy tomy dokumentów: *Winston S. Churchill Companion, volume IV*, wznowione ostatnio jako *Churchill Documents*.

Z istotnych brakujących w pracy publikacji wymienić można publikację pod red. Liama Weeksa i Mícheála Ó Fathartaigha pt. *The Treaty: Debating and Establishing the Irish State* (Dublin, 2018) i monografię o roli brytyjskiego wywiadu w kwestii irlandzkiej oraz w relacjach z niepodległą Irlandią autorstwa Paula McMahona pt. *British Spies and Irish Rebels: British Intelligence and*

Ireland, 1916-1945 (Woodbridge, UK: Boydell Press, 2011). Warto byłoby też sięgnąć po szereg biografii irlandzkich przywódców: Piarás Béaslai, Michael Collins and the Making of a New Ireland (Millwood, NY: Kraus Reprint, 1983); Hayden Talbot, Michael Collins' Own Story (London: Hutchison and Co., 1923); Gabriel Doherty and Dermot Keogh (eds.), Michael Collins and the Making of the Irish State. 3rd ed. (Cork: Mercier Press, 2006). Szkoda też, że Doktorantka nie uwzględniła książek Tima Pata Coogana, Michael Collins: A Biography (1st Palgrave ed. New York: Palgrave, 2002) i De Valera: Long Fellow, Long Shadow, 1993. Nie jest to wprawdzie zawodowy badacz a dziennikarz o wyraźnej proirlandzkiej tendencji, ale spod jego pióra wyszło szereg ważnych książek o historii Irlandii.

W kwestii literatury wykorzystanej w recenzowanej rozprawie mam też uwagę dotyczącą jej doboru. Doktorantka przywołała artykuł dotyczący relacji polsko-brytyjskich w omawianym przez nią okresie, ale pominęła publikacje wnoszące znacznie więcej w postaci monografii: M. Nowak-Kiełbikowa, Polska - Wielka Brytania w latach 1918-1923. Kształtowanie się stosunków politycznych (Warszawa 1975); T. Piszczkowski, Anglia a Polska 1914-1939 w świetle dokumentów dyplomatycznych (Londyn 1975); M. Baumgart, Wielka Brytania a odrodzona Polska 1918-1933 (Szczecin 1985).

Błędnie w bibliografii w niezbyt zresztą trafnie zatytułowanym dziale „Źródła drukowane” umieszczono książkę Martina Middlebrooka pt. First Day of Somme (London 1971), która nie jest ani pamiętnikiem ani zbiorem dokumentów. Middlebrook napisał monografię opisując początek krwawej ofensywy brytyjskiej na froncie zachodnim w 1916 r.

Jak już wspomniano recenzowana rozprawa doktorska liczy sześć rozdziałów. Analiza ich treści pozwala stwierdzić, że Doktorantka posiada szczegółową wiedzę na temat badanego problemu. W rozdziale pierwszym pod tytułem „Rewolucja irlandzka - tło społeczne i polityczne konfliktu” Antonina Pawłowska podjęła udaną próbę przedstawienia genezy powstania irlandzkiego państwa podziemnego i narodzin dyplomacji w specyficznych warunkach w czasie zmagania z Brytyjczykami. Obok tego ważnym zagadnieniem rzutującym na późniejsze negocjacje pokojowe jest analiza kwestii podziału Wyspy i wyodrębnienia Irlandii Północnej.

Po tym rozdziale wprowadzającym, następny pt. „Kontekst międzynarodowy, imperialny i wewnątrzpolityczny negocjacji brytyjsko-

irländzkich” zawiera analizę otoczenia międzynarodowego w jakim funkcjonowała powojenne Imperium Brytyjskie samo ulegające stopniowym przekształceniom. Doktorantka w tej części pracy słusznie zaczęła od przedstawienia różnych wizji porządku światowego, aby pokazując wzrastającą rolę brytyjskich dominiów we wpływaniu na cele brytyjskiej polityki zagranicznej, zająć się analizą układu sił politycznych w Londynie kształtującego stanowisko Wielkiej Brytanii wobec kwestii irlandzkiej.

Rozdział trzeci pt. „Negocjacje” jest najobszerniejszy, ponieważ dotyczy zasadniczej kwestii w pracy a więc stanowisk negocjacyjnych obu stron konfliktu, strategii prowadzenia rozmów i ich przebiegu w najważniejszych kwestiach. Antonina Pawłowska starała się z powodzeniem przedstawić ewolucję brytyjskiej polityki wobec Irlandii oraz rolę jaką w rozmowach odgrywali premier Wielkiej Brytanii David Lloyd George i prezydent Irlandii Eamon de Valera, oddziaływającego na proces decyzyjny po obu stronach konfliktu.

Czwarty rozdział recenzowanej rozprawy pt. „Treść traktatu” zawiera interesujące rozważania nad układem brytyjsko-irländzkim kończącym wojnę i tworzącym nowy organizm w postaci Irlandii jako formalnie dominium brytyjskiego, a więc rozwiązania dalekiego od marzeń irlandzkich patriotów. Doktorantka poddała przede wszystkim analizie stan prawny Traktatu i jego treść, zwracając szczególną uwagę na kwestie konstytucjonalne, finansowe i wojskowe oraz status Irlandii Północnej i sposób ratyfikacji Traktatu.

W rozdziale piątym „Debaty nad ratyfikacją” Antonina Pawłowska zajęła się procesem ratyfikacji Traktatu w Izbie Gmin i w Dáil Éireann, przedstawiając strategię zwolenników układu, jak i jego przeciwników, którzy po stronie irlandzkiej byli bliscy storpedowania procesu ratyfikacji, a ponieważ ponieśli porażkę to rozpętali wojnę domową. Dobrze, że Doktorantka poświęciła jeden z podrozdziałów na analizę nieudanej zresztą próby de Valery dokonania jednostronnej interpretacji Traktatu po jego podpisaniu.

Ostatni rozdział recenzowanej dysertacji doktorskiej pt. „Społeczny odbiór traktatu” jest udanym zamysłem Antoniny Pawłowskiej, aby przedstawić krytycznie głos opinii publicznej w Wielkiej Brytanii i Irlandii w postaci reakcji prasowych szerokiego spektrum gazet w trakcie negocjacji, wobec uzgodnień przyjętych przez obie strony w Traktacie i w trakcie procesu ratyfikacyjnego, który miał miejsce w parlamentach Irlandii i Wielkiej Brytanii.

Sumując, uważam recenzowaną rozprawę doktorską pt. „Narodziny nowego dominium. Traktat brytyjsko-irlandzki z 1921 r.” autorstwa Antoniny Pawłowskiej za pracę ciekawą poznawczo i dobrą pod względem naukowym. Temat został właściwie sformułowany. Postawiono odpowiednie pytania badawcze. Doktorantka wykazała się sporą orientacją w materiale źródłowym. Jest również zdolna do sformułowania samodzielnie wniosków badawczych. Recenzowaną pracę warto po uzupełnieniach i poprawkach wydać drukiem w języku polskim i rozważyć znalezienie wydawcy wersji anglojęzycznej, ponieważ może wypełnić lukę badawczą nie tylko na rynku krajowym, ale i międzynarodowym, popularyzując nowe ustalenia naukowe dotyczące traktatu brytyjsko irlandzkiego z 1921 r.

Analizując pracę doktorską Antoniny Pawłowskiej nie mam wątpliwości, że stanowi ona wartościowe i poznawczo interesujące dzieło poświęcone nie tylko samemu Traktatowi, ale powstaniu państwa irlandzkiego i stosunkom brytyjsko-irlandzkim w końcowym okresie powstania państwa irlandzkiego. Doktorantka wykazała się odpowiednimi umiejętnościami metodologicznym w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia, dobrze wykorzystując zróżnicowane źródła głównie archiwalne, stenogramy posiedzeń parlamentarnych i artykuły prasowe.

Wiedza zaprezentowana przez Antoninę Pawłowską w pracy doktorskiej pt. „Narodziny nowego dominium. Traktat brytyjsko-irlandzki z 1921 r.” wskazuje na dobrą znajomość przez nią analizowanej problematyki relacji brytyjsko-irlandzkich na przełomie drugiej i trzeciej dekady XX wieku. Doktorantka wykazała się odpowiednimi umiejętnościami badawczymi, warsztatowymi i językowymi. Pokazała również, że potrafi uczestniczyć w naukowej dyskusji, konfrontując w pracy swoje ustalenia badawcze z dorobkiem innych naukowców w tym przede wszystkim zagranicznych. Antonina Pawłowska wykazała się zdolnościami analitycznymi, rozwiązując umiejętnie postawione przez siebie problemy badawcze.

Recenzowana praca doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz potwierdza posiadanie przez Antoninę Pawłowską ogólnej wiedzy teoretycznej, a także umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W myśl obowiązujących przepisów prawnych rozprawa doktorska jej autorstwa spełnia wymogi dysertacji doktorskiej w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie historia. Wnoszę o dopuszczenie jej Autorki do

dalszych etapów przewodu doktorskiego i procedowanie rozprawy zgodnie z przepisami prawa.

Jacek Tebinka

Jacek Tebinka